

LIPICANCI GREDO NA ODER ZGODOVINE

komentar k tragikomediji
Lipicanci gredo v Strasbourg

Boris A. Novak

Tragikomedijo *Lipicanci gredo v Strasbourg* sem pisal v letih 2003–2006. Gre za angažirano dramsko besedilo, v katerem sem uprizoril zgodovino lipicancev v matični Kobilarni Lipica in nevarnost izginotja, ki so ji bili izpostavljeni na prelomu 20. in 21. stoletja. V to nenavadno igro sem vpletel tudi grenke lastne izkušnje obrambe lipicancev pred različnimi finančnimi in političnimi apetiti, ki so grozili ne le iz tujine, temveč tudi in predvsem s strani nekulturne, do živalskega sveta in narave neosveščene, brutalne in neumne politične oblasti tedaj že samostojne Republike Slovenije. Pri pisanju te tragikomedije mi je z nasveti o konjih pomagala odlična belgijska (flamska) pisateljica Monika van Paemel, ki kot nekdanja jahalka veliko ve o konjih, ded pa jo je kot deklico peljal v Lipico še v času železne zavese. Z njo sva leta 1998 ustanovila tudi Društvo prijateljev Lipice, ki je delovalo v okviru Slovenskega PEN in ki je z dramatičnimi javnimi pozivi in kritikami opravilo veliko vlogo pri zaščiti Lipice in lipicancev.

Tragikomedija *Lipicanci gredo v Strasbourg* je nenavaden žanrski hibrid: je fantazijska in obenem realistična, poetična in hkrati satirična, s prepletanjem komičnih in tragičnih elementov pa upravičuje tudi podnaslov *tragikomedija*. Sinteza poetičnega in etičnega, estetskega in političnega je logično narekovala izbiro brechtovske dramaturgije.

Igro je na odru Mestnega gledališča ljubljanskega režiral Zvone Šedlbauer v sezoni 2006/07. V skladu z brechtovsko dramaturgijo teksta je ustvaril duhovito in trpko, angažirano in komunikativno predstavo, ki je doživela lep sprejem pri občinstvu.

Dramska struktura je dokaj klasična: med prologom in epilogom se zvrsti četvero dejanj, ki spremljajo zgodovino Lipice in lipicancev.

V *Prologu*, naslovljenem *Lipicanci gredo v Evropo*, je predstavljen fantazijsko nenavaden zaplet tragikomedije: spričo agonije, ki jo že dlje časa preživlja Kobilarna Lipica, se trije lipicanci – dva žrebca, Maestoso in

Siglavy, ter kobila s pomenljivim imenom Europa, kar je ime ene izmed linij lipicanskih kobil – pritožijo pri Evropskem sodišču za človekove pravice v Strasbourg. Prvo dejanje, naslovljeno *Lipicanci gredo v Strasbourg*, uprizarja proceduralno razpravo, v kateri se sodniki odločijo, da konjske pravice spadajo pod jurisdikcijo sodišča za človekove pravice. Nato kot priče nastopijo zgodovinske osebnosti, ki so na tak ali drugačen način povezane z usodo lipicancev – od Marije Terezije preko Napoleona do Tita, kulminacija sojenja pa je obravnava današnjega položaja lipicancev.

Trije sodniki, ki obravnavajo ta primer, so angleški plemič Sir Reginald Scott, ki pod krinko fair play skriva aroganco stare imperialne in kolonialne sile, nemški pravni znanstvenik prof. dr. Franz-Xaver Müller, ki zagovarja konzervativno pravno in politično doktrino, ter francoska sodnica dr. Julie Berger, ki šokira in obenem šarmira s svojo neusmiljeno kartezijsko logiko in šarmantno čutnostjo. Sodnica Berger s svojimi liberalnimi pogledi predstavlja protiutež Müllerjevim represivnim stališčem, Sir Reginald pa zvito uporablja ta konflikt in lovi ravnotežje med obema nasprotnima poloma. Predstavniki treh velikih evropskih narodov in držav, torej. Iz zgodovine podedovani konflikti med temi tremi kulturami pridejo na dan skozi zbadanja o načinu prehranjevanja, ki jih ponavadi sproži nemški sodnik Müller s svojim nenasitnim tekom. Tragikomedija *Lipicanci gredo v Strasbourg* je prvo slovensko dramsko delo, ki obravnava položaj Republike Slovenije v novi, evropski skupnosti narodov. Sodnika Scott in Müller sta do Slovenije na prikrit način vzvišena in cinična, medtem ko je sodnica Berger neprimerno tolerantnejša in bolj odprta.

V tragikomediji *Lipicanci gredo v Strasbourg* so ženske večinoma nosilke pozitivnih sporočil (solidarnosti, nenasilja, kulture, erosa), medtem ko so moški nosilci negativitete (sebičnosti, nasilja, logike vojaške in državne moči, kulta smrti). Moški so večinoma vladarji, ki ukazujejo pobijanje nedolžnih ljudi in konj. Temu polaščevalskemu odnosu do sveta se

– vsaka na svoj način – upirajo sodnica Berger, cesarica Marija Terezija s svojo razsvetljensko pametjo in materinskim čutom ter veterinarica dr. Lucija Lotrič, ki s svojo profesionalno in človeško etiko prispeva bistveno pričevanje o polpreteklem in današnjem stanju sveta ter usodi konj in ljudi. Podobno konstruktivno kot ženske v človeškem svetu učinkuje tudi kobila Europa v konjskem svetu: v nasprotju z veličastnim, a že malce odsluženim »alfa samcem« Maestosom, ki upadanje seksualne moči kompenzira z aktivističnim urejanjem sveta, Europa svet vseskozi doživlja skozi prizmo erosa in seksa, zato je toplejša in modrejša. Naivni, a hormonov polni mladi žrebec Siglavy poskrbi za nenehno napetost v tem konjskem trikotniku.

Brez ozira na to razliko med žrebema in kobilo pa je konjski svet v moji tragikomediji neprimerno bolj »človečen« od človeškega sveta: Maestoso in Siglavy sta pogumna žrebca, ki branita preživetje vrste in ne zapadeta v vojščaki nihilizem Napoleonovega ali Pattonovega tipa ali v ideološko demagogijo Titovega kova. Konji so v tej igri predstavniki elite kulture, ljudje pa nevzgojeni in neizobraženi barbari: lipicanci kot bitja čiste lepote govorijo v verzih, ljudje pa v prozaični prozi. Tudi sicer vsak lik v tej igri govori v zase značilnem jeziku: sleherna izmed zgodovinskih osebnosti prinese na oder tudi govorico, običaje in vzdušje svojega časa. Vloge govorečih konj v realističnem kontekstu so hvaležen izziv za nadarjene igralce in igralke.

Govoreči konji niso nikakršna novost v literaturi in dramatik. Srečamo jih v antični mitologiji (leteči konj Pegaz, Ahilov učitelj Hiron, Ahilovi konji) ter srednjeveških baladah in legendah (npr. flamska zgodba o konju velikanu Rosu Beiaardu). Swiftov Guliver poleg Liliputa in Brobdingnaga obiše tudi deželo pametnih konj. Drama Petra Shafferja *Equus* obravnava identifikacijo občutljivega mladeniča s konjem. Naj opozorim tudi na roman Monike van Paemel *Razlika (Het verschil)*, ki sem ga iz nizozemščine prevedel v slovenščino (Mladinska knjiga, 2003) in kjer je eden izmed glavnih junakov govoreči lipicanec, ki med

vojno spremlja skupino humanitarnih aktivistov na poti v Sarajevo ter komentira človekovo nasilje in norost. Monika van Paemel je namreč ustanovila in vodila *Balkanaktie*, eno izmed največjih humanitarnih akcij za žrtve jugoslovanskih vojn; med drugim je na noge postavila kar 42 centrov za begunce.

Kljub aktualističnim satiričnim bodicam je bila moja umetniška ambicija globlja in višja: tragikomedija *Lipicanci gredo v Strasbourg* zastavlja vprašanje usode naravne in kulturne dediščine v našem času ali, z drugimi besedami, vprašanje, kakšna je usoda krhke lepote v svetu, kjer je brutalni vladar Denar. In čeprav je skozi igro mogoče natančno spoznati zgodovino lipicancev in Lipice, se ne zadovoljujem s preprosto dramsko kroniko: lipicanci so zame tudi simbolične figure, ki odsevajo zgodovino Slovencev v zadnjih petih stoletjih ter položaj Slovenije v novi širši tvorbi, kamor se je pred kratkim vključila – v Evropski uniji.

Lepoto v tem dramskem besedilu posebljajo lipicanci, konjska vrsta, ki je nastala z zavestnim križanjem različnih pasem (predvsem različnih podvrsti arabskega konja in t. i. *kraške kobile*) ter torej predstavlja plemenito sintezo nature in kulture.

Lipicanci poleg andaluzijskega (belega) in frizijskega (črnega) konja spadajo v družino t. i. *baročnih konj*, ki so se pojavili v zgodovinskem trenutku, ko vitezi niso več nosili težkih oklepov za bojevanje in torej niso več potrebovali močnih bojnih žrebcev, ampak okretnejše in spretnejše konje. Kljub temu dresurne figure, v katerih se lipicanec odlikuje in po katerih je svetovno znan, še zmeraj odsevajo pravadni vojaški izvor: sovražni pehoti so letele glavce proč, ko se je konj povzpел na zadnje noge (*levada*) ali skočil z vsemi štirimi v zrak ter brcal na vse strani (*kapriola*).

Lipicanec je torej eden izmed simbolov srednjeevropskega baroka. To zgodovinsko in kulturno dejstvo prihaja do izraza tudi v bogatem metaforičnem jeziku protagonistov, predvsem v drugem dejanju,

naslovljenem *Lipicanci gredo na Dunaj*. Bohotna baročna čutnost je v moji igri značilna predvsem za lik utemeljitelja Kobilarne Lipica, habsburškega nadvojvode Karla II. Slikar škotskega porekla Johann Georg de Hamilton, ki je ovekovečil Kobilarno Lipica in lipicance na začetku 18. stoletja, čuti potrebo, da bi bolečo lepoto smrtnega zemeljskega sveta ovekovečil s svojo umetnostjo. Slavna cesarica Marija Terezija utemeljuje nujnost lepote in pomena lipicancev z briljantno in elokventno razsvetljevsko retoriko (*»možgani pod krono«*). Najslavnejši konjeniški ceremonial terezijanskega obdobja so bili *Damski karuseli*, ko so jaha le izključno gospe, kar naj bi izžarevalo mirovno poslanico Marije Terezije moškim kot vojaškim jezdecem. Način doživljanja in izražanja Marije Terezije v moji igri je torej izrazito ženski in materinski, njeni monologi pa so *pledoyer* feminizma *avant la lettre*. Njena obsodba *»drhali«*, ki uničuje *»njene«* konje in njeno dediščino, je zgostitev in zaostritev aristokratske kritike banalnosti današnjega potrošniškega sveta, s katero se – na tej ravni – kot avtor povsem strinjam, čeprav sem sicer prepričan demokrat. Da ne bi drugo dejanje izzvenelo kot nekritična idealizacija aristokracije, slovenski upravnik Kobilarne Lipica Peter Jurko obuja spomine na svojega očeta Franca, prav tako Upravnika Kobilarne, ki je izrazil tu blago kritiko cesarske oblasti, češ da dobro hrani konje in malce slabše njihove konjarje (*»Če greš na Dunaj, pusti trebuh zunaj!«*).

Prav panoramske slike Lipice in lipicancev, ki jih je Hamilton naslikal za dunajski dvor, nazorno kažejo, da lipicanci na začetku niso bili le beli, temveč so imeli vse možne barve: čreda lipicancev je na Hamiltonovi paleti podobna mavrici. Šele pozneje je z zavestnim, potrpežljivim in sistematičnim križanjem bela barva prevladala. Še zmeraj pa gre *»le«* za *izgled*: lipicanci imajo temno kožo, ki jo sčasoma večinoma prerastejo bele dlake. Rodijo se kot črni žrebički, da bi nato postali beli kot labodi. Monika van Paemel je v romanu *Razlika* imenitno in prepričljivo pokazala, da slepo vztrajanje pri identiteti pelje v nasilje ter da se lepota in kultura vselej porajata iz razlik. S svojim poznavanjem živali mi je Monika van Paemel omogočila globlje razumevanje *»konjske duše«*.

Spričo inteligence, ritmičnega posluha, dobrovoljnosti in svojevrstnega teatraličnega daru (kadarkoli lipicanec začuti, da ga kdo opazuje, začne igrati), so se lipicanci izkazali kot idealni konji za dresuro in ceremonialne potrebe aristokratskih dvorov 17. in 18. stoletja. V času vladavine aristokracije so lipicanci doživeli svoj največji razcvet. Lipicanci so aristokracija konj; bili so ustvarjeni za dvor. Zato moram uvodno vprašanje o usodi lepote v današnjem času sociološko precizirati na naslednji način: kakšna je usoda aristokratske lepote v današnjem času, v času vladavine denarja?

Čeprav nam je aristokratski način življenja karseda oddaljen, zakladnica evropske kulturne dediščine še zmeraj v veliki meri temelji na umetniških delih, ki jih je *»demokracija«* podedovala od nedemokratičnih družb, ko je vladala aristokracija: glavno atrakcijo evropskih prestolnic predstavljajo muzeji, v katerih je konzervirana podoba lepote, kakršno so videli umetniki prejšnjih obdobj, ki so jih mecensko vzdrževali aristokrati. Tej muzejski, omrtvičeni, mumificirani podobi aristokratske lepote se še zmeraj klanja ves svet, lipicancem, edinim živim reliktom aristokratskega sveta, pa grozi izumrtje. Jih bomo pustili umreti samo zato, da bi dokazali levičarsko tezo o pokvarjeni aristokraciji?! Tega ni storil niti Josip Broz Tito, diktator, ki je imel rad konje in ki je med drugim znan tudi po vzdevku *»zadnji Habsburžan«*. Pač pa to počnejo politiki samostojne, *»demokratične«* *»Republike«* Slovenije, ki so povsem izgubili kulturni in zgodovinski spomin.

V izogib napačnemu vtisu, da idealiziram aristokracijo, ne bom uporabil formulacije, da je bil čas habsburške vladavine zlata doba za lipicance. Obdobje 17. in 18. stoletja, ko so lipicanci paradirali v vseh dvorskih ceremonialih, bom označil kot *srebrno dobo* lipicancev.

Srebrni dobi sledi *bronasta doba*, ki v skladu z antično mitologijo označuje obdobje *»junakov«*, se pravi dobo vojakov in vojn, vojaških morij in razdejanj: v moji tragikomediji je to obdobje predstavljeno v tretjem

dejanju, naslovljenem *Lipicanci gredo na vojno*. Čeprav so konji trpeli v vseh vojnah od začetka simbioze s človeško vrsto, se v moji igri bronasta doba začne z Napoleonom: v času napoleonskih vojn na začetku 19. stoletja so lipicanci kar trikrat doživeli eksodus – selili so jih v druge dežele, da bi jih obvarovali pred uničenjem. Z vsako vojno so nastajale nove kobilarne lipicancev daleč od kraške zibelke; tako se je lipicanec razširil po vsej Evropi, predvsem Srednji, kar je botrovalo mednarodnemu pravnemu sporu o izvoru te vrste pred petindvajsetimi leti.

Novo »kvaliteto« v načinu vojskovanja je pomenila uvedba avtomatičnega strelnega orožja in oklepnih vozil (tankov): prva svetovna vojna je ob milijonskih izgubah človeških življenj pomenila tudi krvav zaton vojaške konjenice, ki so jo mitraljezi dobesedno pometli z bojnega polja. Eden izmed protagonistov te igre uporabi besedno igro: »kalvarija kavalerije«. Med pisanjem teh prizorov mi je pred notranjimi očmi nenehno lebdela pretresljiva fotografija z »zahodne fronte« pri flamskem mestu Ieper (kjer so Nemci prvič preizkusili strup *gorčični plin*, po tem mestu poimenovan tudi *iperit*): eksplozija je konja vrgla na drevo, da je obvisel na vejah, dobesedno razpet med nebo in zemljo.

Prehod s konjskega hrbta v kupolo tanka personificira ameriški general George S. Patton Junior, ki je briljantno vojaško kariero začel kot konjeniški oficir, vse svoje velike zmage pa dosegel s tankovskimi divizijami. Njegova neusmiljena in neusmiljeno nihilistična vojaška logika (gre za edinega poveljnika v vsej zgodovini vojskovanja, ki nikoli ni dal povelja za umik) je ponudila tudi priložnost za soočenje stare Evrope in novega sveta – Amerike: Pattonovo pričevanje kaže, kako v »dekadentno« in »mehkužno« evropsko kulturo vdira ameriški način razmišljanja, ki celotni svet spreminja v predmet, se pravi v skrajni konsekvenci v predmet uničevanja. Kot ljubitelj konj pa je Patton rešil lipicance iz Lipice in drugih kobilarn, ki so jih Nemci po italijanski kapitulaciji evakuirali na Moravsko: ko se je Rdeča armada približevala, so nemški oficirji kontaktirali Pattona in ga prosili, naj reši čredo lipicancev. Ameriški general

jim je prisluhnil: med krvavimi zaključnimi vojaškimi akcijami druge svetovne vojne se mu je posrečila drzna in spektakularna akcija reševanja lipicancev, poimenovana s tipično ameriškim imenom *Operacija Kavboj* (*Operation Cowboy*), ki je ovekovečena v filmu Walta Disneyja *Čudež belih žrebcev* (*Miracle of the White Stallions*) iz leta 1963. Žal se je le enajst lipicancev po vojni vrnilo v Lipico. V kontekstu »tržaške krize« in začetka hladne vojne so zahodni zavezniki večino črede podarili Avstriji, Italiji in Češki.

Najkontroverznejši lik v tej igri je prav gotovo Tito. Med njegovim pričanjem pride na dan zgodovinsko dejstvo, da je – paradoksalno – prav on rešil lipicance pred smrtjo od lakote: v skladu z revolucionarnimi komunističnimi načeli je Kobilarna Lipica padla neposredno pod upravo narodnih odborov, ki so v lipicancih videli le predstavnike aristokratskega sveta, *sovražnike ljudstva*, ki jih je treba izstradati do smrti. Očitno je Tito kot kmečki otrok imel rad konje. Rad jih je podarjal tudi državnikom ob svojih obiskih v tujini: tako je lepega lipicanskega žrebca podaril tudi kraljici Elizabeti II. ob svojem prvem obisku v Veliki Britaniji. Zgodovinskih osebnosti pa seveda ne smemo presojati le skozi prizmo konj: pričevanje veterinarke Lucije Lotrič prikaže tudi policijsko represijo, ki jo je vzpostavil Tito.

Rjasto dobo v zgodovini lipicancev predstavlja naš čas (v moji tragikomediji četrto, zadnje dejanje, naslovljeno *Lipicanci gredo v nič*): destruktivne načrte slovenskih vlad zadnjega obdobja na območju Lipice pred strasburškim sodiščem zagovarja odvetnik, ki ga vlada RS nagradi za uspešno obrambo in ga imenuje za ministra. Skozi njegovo pričevanje pride na dan popoln cinizem in nihilizem novodobnih politikov, prezir do vsakršnega kulturnega in zgodovinskega spomina, brutalno pollaščenje narave, vulgarna vladavina profita kot vrhovnega principa sveta. Tragikomedija *Lipicanci gredo v Strasbourg* ni le satira – je tudi in predvsem poetična in etična igra o stanju sveta. V zvezi z aktualističnimi referencami moram priznati, da sem to igro napisal iz skrajnega gneva.